

VJEKOSLAV SPINČIĆ O ZRINSKO-FRANKOPANSKOJ UROTI¹

Petar Strčić

A)

1. Naša historiografija i publicistika gotovo se uopće nisu bavili istraživanjem odnosa hrvatskih političkih i drugih radnika Istre i tzv. Hrvatskog primorja u XIX i XX st. prema političkim i drugim zbivanjima iz ranije hrvatske prošlosti, ili su, pak, taj odnos sasvim rijetko razmatrale.² Tako do sada nije rasvijetljen ni njihov odnos prema jednom važnom razdoblju hrvatske povijesti, prema uroti zrinsko-frankopanskoj i ulozi ovih dviju velikih feudalnih obitelji uopće. Koliko mi je za sada poznato, nije tome problemu obraćana pažnja, izuzevši književno djelo Eugena Kumičića,³ s obzirom da je taj Hrvat iz Istre odigrao i svojevrsnu političku ulogu u pravaškom pokretu.⁴ Zbog toga se ovaj prilog mora shvatiti samo kao početni pristup tome pitanju, bolje rečeno kao poticaj, i drugima i sebi, na istraživanja koja bi bacila nešto više svjetla na stajališta hrvatskih političkih krugova Istre i tzv. Hrvatskog primorja u XIX st. ne samo prema uroti zrinsko-frankopanskoj već i prema velikaškim obiteljima Zrinskih i Krčkih knezova, odnosno Frankopana općenito; to je potrebno već i zato što su obje obitelji, a posebno Frankopani, bili najuže vezani i uz područje tzv. Hrvatskog primorja i uz Istru.⁵

¹ Ovaj je tekst proširen i dopunjen referat koji sam pod istim naslovom pročitao 26. travnja na znanstvenom skupu priređenom u Čakovcu u povodu 300-obljetnice zrinsko-frankopanske urote; integralni tekst saopćenja objavio sam pod naslovom »Osvrt na okletvu. Zrinsko-frankopanska urota i mladi Vjekoslav Spinčić«. *Dometi IV*, 4—5, Rijeka 1971, 103—108. U njima se upotrebljava oblik imena Frankopan, a ne Frankapan; ovaj posljednji izraz je povijesno točan, ali sam, s obzirom na duboku ukorijenjenost oblika Frankopan u nas, zadržao taj oblik u ovom tekstu.

² Tako je, na primjer, još uvijek neraskvijetljen odnos Matka Laginje prema pravopovijesnim problemima Kastavštine, Vjekoslava Spinčića i Franje Volarića prema staroslavenskom jeziku i glagoljici, itd.

³ Usp. od novijih tekstova rad Miroslava Šicla, *Povjesni romani Eugena Kumičića*, *Croatica II*, 2, Zagreb 1971, 177—200.

⁴ O Kumičićevu značenju za ideologiju pravaštva v. Mirjana Gross, referat Kumičićeva Urota i pravaška ideologija, održan na Kolokviju o Eugenu Kumčiću, koji je 30. X 1971, u Opatiji organizirala Katedra Čakavskog sabora za književnost i kulturu.

⁵ O tom je dosta pisano: usp. o Frankopanima do 1480. još uvijek osnovno djelo Vjekoslava Klaića, *Krčki knezovi Frankopani I*, Zagreb 1901, zatim rad Nade Klaić, *Knezovi Frankopani kao krčka vlastela*, *Krčki zbornik 1*, 1970, 125—180. — O tzv. Hrvatskom primorju usp. Ratimir Kalmeta, *Što su Kvarnerski kraj i Hrvatsko primorje?* *Kritika 19*, Zagreb 1971.

Osvrnut ću se ovom prilikom na mišljenje što ga je o uroti 1871. izrazio Vjekoslav Spinčić. Ako je vjerovati nadnevku koji je sam zabilježio — Spinčić je svoje misli bacio na papir 2. lipnja iste godine;⁶ tada se nalazio u Gorici, u sjemeništu.

Spinčić je svoje osjećaje i misli iznio detaljno i potanko u jednom pismu, napisanom gustim rukopisom na punih deset stranica manjeg formata. Izvornik teksta nalazi se u njegovoj rukopisnoj ostavštini, u zagrebačkom Arhivu Hrvatske.⁷ List je pisao svom rođaku Vinku Zamliću, koji se tada nalazio u Trstu, neposredno nakon njegova zaređenja za svećenika.

2. Vjekoslav Spinčić rođen je (1848) u Spinčićima, u Kastavštini, nedaleko od Rijeke. Školovao se u raznim mjestima, posvećen je za svećenika u Trstu, a u Pragu — kako sam kaže — »osposobio se za predavanje povijesti i zemljopisa na srednjim školama«. Službovao je po Istri i Goričkoj do 1892, kada je izbačen iz prosvjetne službe, pored ostalog i zato — kako sam ističe — »jer je kod izbora 1891. bezmjerno agitovao i jer je s jeseni te iste godine u Zagrebu izrekao želju za sjedinjenjem Istre sa Hrvatskom«. Spinčić je bio zastupnik u Istarskom saboru od 1882. do kraja postojanja te institucije, tj. do prvoga svjetskog rata, član Carevinskog vijeća u Beču od 1891. do raspada Monarhije, a poslije prvog svjetskog rata član Privremenog narodnog predstavništva Kraljevine SHS. Bio je i predsjednik (od 1892) Hrvatsko-slovenskog kluba zastupnika u Istarskom saboru, Političkog društva za Hrvate i Slovence Istre, prosvjetne »Družbe sv. Ćirila i Metoda« za Istru, itd. Publicističkim se radom počeo baviti u mladim danima, a tekstove je počeo objavljivati od 1869. Poznatija su mu djela: »Hrvatskoj il Italiji? Rieč istarskih Hrvata Talijanom i svim na koje spada« (1880), »Slavensko bogoslužje u Istri« (1913), »Moje izbivanje iz Istre« (1922), »Crtice iz hrvatske književne kulture Istre« (1926) i dr. Umro je u današnjem istočnom dijelu Rijeke (tadašnjem Sušaku) 1933.⁸ Ukratko — uz Dinka Vitezića, Laginju, Mandića i Dinka Trinajstića⁹ najugledniji je hrvatski politički radnik Istre i Kvarnerskih otoka u zadnja dva desetljeća XIX i u prvih dvadeset godina XX stoljeća. Gotovo u cijelom tom razdoblju jedan je od glavnih nosilaca pravaške ideologije u Istri i na Kvarnerskim otocima.

Vinko Zamlić rodom je iz Frlanije (Kastavštine); i on je polazio sjemenište u Gorici, a svećenikom je postao 1871. u Trstu. Umro je 1906. kao župnik u Voloskom. Pojavio se u javnosti člankom u kalendaru »Istran« za 1870, prvoj periodičnoj publikaciji Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka. Od 1883—89. bio je zastupnik u Istarskom saboru, a i predsjednik njegova Hrvatsko-slovenskog kluba. Bio je i jedan od osnivača prosvjetne »Družbe sv. Ćirila i Metoda«

⁶ U mojem članku spomenutom u bilj. 1 potkrala se griješka, ali ne mojom krivnjom: umjesto »srpnja« treba da stoji »lipnja«.

⁷ Kutija 63, svežanj 1871, pismo 25.

⁸ Vjekoslav Spinčić, Crtice iz hrvatske književne kulture Istre, Zagreb 1926, 103—106. Usp. i Ivan Beuc, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, Arhivski vjesnik III, 1960, 233—278.

⁹ Petar Strčić, Dopusivanje Dinko Vitezić — Josip Juraj Strossmayer, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu XIV, 1969, 173, bilj. 1; isti, Nacrt za životopis Matka Laginje, Kamov XIX, 1—2 i 3, Rijeka 1970; isti, Četiri krčka advokata u političkom životu Istre i Kvarnerskih otoka, Odvjetnik XVIII, 9, Zagreb 1968; Viktor Car Emin, Matko Mandić. Osvrt na njegov život i rad. Samobor 1938.

za Istru i dugogodišnji član njezina odbora. Zamlić je bio istaknuti pripadnik hrvatskog narodnog preporoda u Istri i na Kvarnerskim otocima. Kao dugogodišnji župnik u Voloskom (a time i Opatiji, koja se baš u njegovo doba naglo razvija), uz opatijskog je načelnika Stangera vrlo uspješno predstavljao hrvatski pokret pred mnogobrojnim stranim i domaćim odličnicima koji su posjećivali Opatiju s uvjerenjem da dolaze u — talijanski kraj.¹⁰

3. S obzirom na to da je Spinčić istaknuti sudionik hrvatskog narodnog preporoda u Istri, prirodno je bilo očekivati da će ga na poseban način dvijestota obljetnica smrti Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana uzbuditi. Osim toga, bit će da je na Spinčićevu reakciju na tu godišnjicu dobrim dijelom utjecalo to što su Frankopani sve do njegova vremena, a i do dana današnjega, ostali u sjećanju dijela stanovništva tzv. Hrvatskog primorja i Istre ne toliko kao feudalski koliko kao narodni velikaši, kao kneževska obitelj koja je iznikla iz naroda, kojoj su na prijevazu Mlečići oteli djedovski posjed — otok Krk i koja je zatim i istrijebljena, na jednako prevaran način, ali taj put od drugog stranca, od Nijemca.¹¹ Prema tome, uzroci Spinčićeva reagiranja mogu biti poznati. No, kako je došlo do toga da uputi spomenuto pismo rođaku Zamliću? Mislim da je to usko povezano s proslavom u Gorici, gdje se tada Spinčić školovao. Naime, mladići su tijekom školovanja u tom mjestu uspijevali ne samo sačuvati već i dalje razvijati svoju već tada živu — u modernom smislu riječi — narodnu svijest. Ovdje su školovani mnogi istarsko-otočki Hrvati, među njima i sam Juraj Dobrila.¹² Godina 1871. dobro je Spinčićevu generaciju potresla, između ostalog i u vezi s 200-godišnjicom smrti Zrinskoga i Frankopana. Evo, kako je Petar Flego¹³ pisao 5. svibnja iz Gorice spomenutom Zamliću: »Dva vieka su prošla kad dva velika Hrvata padoše žrtve domoljublja. — Zrinskoga i Frankopana prošlu nedjelju svi su Hrvati proslavili dapače vas slavjanski svēt se spamtio na njih kojih je ubila niemačka mržnja. To pišuć sietim se na ono vrieme kad ja i ti hodeć iz Kastva na Mošćenice, ostavismo se kod Strka¹⁴ za pol ure: tu mi pokažeš leptira i mi

¹⁰ Spinčić, n. dj., 101—102; Mons. Vinko Zamlić. Naša Sloga XXXIX, 49, Pula, 6. prosinca 1906.

¹¹ Usp. V. Klaić, n. dj.; Nikola Bonifačić Rožin, Frankopani u krčkoj tradiciji. Referat pročitan na Znanstvenom skupu u povodu 30-obljetnice Revolucije, 300-obljetnice pogibije pjesnika Frana Krsta Frankopana i 100-godišnjice »Hrvatske čitaonice« u Vrbniku (Malinska 13. X 1971, u organizaciji Povijesnog društva otoka Krka i Društva arhivskih radnika Hrvatske), koji će biti objavljen u jednom od slijedećih svezaka Krčkog zbornika. — O tom mi je pričala i moja baka Kate Strčić iako je ona svoju imenjakinu Katarinu Zrinsku poistovjećivala s Katarinom Frankopan koja bi — prema tradiciji — trebala biti pokopana u samostanu franjevacu na krčkom otočiću Košljanu (o toj posljednjoj usp. Dinko Mavrović, Katarina Frankopanska — kći zadnjeg krčkog kneza Ivana i njezine veze s Košljanom. Referat na spomenutom simpozijumu), tvrdeći da nije točno ono »čo joj je pravja z'knjig i pisa okolo« ujak Josip Gržetić Krasanin, župnik na otoku Rabu.

¹² Cvjetko Rubetić, Vjekopis dra Jurja Dobrile biskupa tršćansko-koparskoga prije porečko-puljskoga, Zagreb 1882, 7—9.

¹³ Pretpostavljam da bi taj mogao biti kasniji tajnik biskupa Dobrile i tršćanski kanonik (Božo Milanović, Hrvatski narodni preporod I, Pazin 1967, 305).

¹⁴ Andrija Štrk (Štrk a često i Sterk, 1827—1901), počeo je službovati u Opatiji, bio zatim koralni vikar u Trstu, župnik u Lovranu, krčki pa tršćansko-koparski biskup; bio je i birani zastupnik Istarskog sabora (Vjekoslav Spinčić, Sterk Andrija. Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925—1925, Zagreb 1925, 246).

otvoriš da čitam uprav susret ovih mučenika.¹⁵ Sam čitao zadnje hipe njihova života: neznam jesam li plakao, to znam da veoma ono čitanje mi je srce taknulo i ražalostilo. List Petra na ženu me osviedoči da on je umro ne samo za dom već i za vjeru; zato je dostojno da i mi sledimo njegov primer. Borio se za vjeru, borio se za dom, al u borbi našao smrt, tim nam pokazao kako i zašto vierni Hrvati junački moraju boriti se, i junački, ako treba, također umrijeti. — Na to misleć i mi, dragi Vinko, naposteni (! P. S.) Hrvati sa Slovenci sakupieni smo se siedinili u staru čitaonicu, da slavna zadnja potomka hrvatskih knezova, po našoj mogućnosti, proslavimo. Smo pievali 4 kuse, a Spinčić držao liep govor, u kojem predstavio da ćemo ove godine se sakupiti da proslavimo od malo pokojnike slavne Janežića i Perkovca;¹⁶ i to jednoglasno i radosno svi primili. Rabar i Valentinčić¹⁷ su u prilici deklamirali. — Umrli su. — Živio na vieke njihov spomin u svih slavjanskih narodih! Živilo njihovo domoljublje u svim Hrvatih! Živila njihova hrabrost u znak da moremo i mi kao oni čvrsto uzdržati prava viere, prava domovine, da moremo i mi, ako Bog to nam pripravio, kao oni jakostjom mučenika smrt za vjeru i domovinu trpeti! —¹⁸ Vidi se iz toga lista kako je mladež puna rodoljubnog zanosa; a upravo je Vjekoslav Spinčić tom prilikom održao prigodni govor.

Druga prilika da gorička bogoslovna mladež javno, ali ponešto suzdržanije, iskaže svoje rodoljubne osjećaje bila je proslava 25-godišnjice pontifikata Pija IX,¹⁹ tom je događaju »Naša Sloga« — jedini list za Hrvate Istre i Kvarnerskih otoka — posvetila posebnu bilješku.²⁰ Novine, govor na hrvatskom jeziku u povodu papine godišnjice održao je Spinčić; to doznajemo opet iz jednog pisma Petra Flege Vinku Zamliću, u kojem je podrobno opisana svečanost i priredba, sa svih 13 točaka programa. Deseta je točka bio Spinčićev nastup pred nadbiskupom Andrejom Gollmayrom i oko 400 osoba, civila, sve-

¹⁵ Misli na »Leptir. Zabavnik za godinu 1861«, koji je uredio Ljudevit Vukotinović, a u njemu je Radoslav Lopašić na str. 111—170 objavio članak »Petar grof Zrinji i Franje Grof Frankopan.«

¹⁶ Možda misli na Antona Janežića, slovenskog gramatičara i pokretača više književnih časopisa, koji je umro 18. rujna 1869. — Hrvatski političar i novinar Ivan Perkovac umro je 16. travnja 1971 (njegovu je smrt registrirala i tršćanska Naša Sloga II, br. 9, 1. svibnja 1871).

¹⁷ Ivan Ribar bio je samo šk. g. 1870/71. u goričkoj bogosloviji; kasnije postao srednjoškolski profesor i direktor, povjesničar i prevodilac više povijesnih tekstova (Spinčić, Crtice, n. dj., 113—114). — Možda bi Ignacij Valentinčić mogao biti kasniji stolni župnik, dekan i apostolski protonotar u Gorici (Po aretaciji mons. Valentinčića v Gorici. Istra V, br. 12, Zagreb, 24. III 1933).

¹⁸ Arhiv Hrvatske, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića (dalje: AH, RO VS), kut. 63, svežanj 1871, br. 1—73, pismo 19.

¹⁹ Stanko Stanić, Dr. Andrej Gollmayr knez in nadškof goriški, u knjizi »Zgodovina goriške nadškofije 1751—1951«, Gorica 1951, 63. — Tom je događaju hrvatsko novinstvo posvetilo posebnu pažnju; usp. Dvadesetpetgodišnji jubileum Pia IX, Hervatska 1, 25, Zagreb, 18. VI 1871; Neobična papinska ljetnica, Naša Sloga II, 12, Trst, 16. VI 1871.

²⁰ Bilješka je prenijeta prema tekstu iz goričke »Soče«. U »Sloginu« se tekstu ističe: »Tu su se, mimo drugih stvari, držali govori u latinskom, slovenskom, talijanskom i hrvatskom jeziku. Milo nam je čitati, da je naime hrvatski govor vrlo ugodio« (II, 13, Trst, 1. VII 1871). — O tom listu usp. Petar Strčić, Inicijative i pripreme za pokretanje prvog hrvatskog lista za Istru u XIX stoljeću, Jadranski zbornik VII, Rijeka-Pula 1966—69, i Oko pokretanja »Naše Sloge«, Pazirski memorijal 1970, Pazin 1971.

ćenika i fratara, ne samo iz Gorice već i iz Furlanije, Tolmina, Krasa, Kanala itd. Prema Flegovim riječima, Spinčićevo predavanje primljeno je izvanredno.²¹ Važno je ovdje naročito istaknuti da su ovaj istup registrirale i ljubljanske »Novice« i gorička »Soča«, te da je Gabršček istakao da je to bio prvi Spinčićev javni nastup.²²

Čini se da je Spinčić prvi spomenuti govor održao čisto studentski — napamet, onako kako mu je srce govorilo. No, poticaj da slične ili, štoviše, iste misli baci i na papir, dao mu je, čini mi se, upravo Vinko Zamlić u pismu od 15. svibnja 1871: »Dočuo sam radosnu vjest, da ste tuj Hrvati i Slovenci proslavili zajedno dan gorke uspomene, dan, kada su ugasnule dvě jasne zvězde na hrvatskom obzorju, slavne obitelji Zrinskih i Frankopana. Dao Bog usadila se uspomena ovakovih junakov u svako hrvatsko srce; jer to je mogućno, silno srćdstvo, koje ćuva i probuđuje narodni ponos i narodnu svěst. Ćudim se, što se je narodna stranka u Hrvatskoj sasvim uklonila toj narodnoj svećanosti; jer tim je dana Starćevićevcem nova sгода, da orcne narodnu stranku pred světom da k' Beću nagiblje. Onaj izgovor, da je to bože nar. stranka zabavljena pripravami za izbore, teži prem malo; jer ista svećanost bila bi lěpa priprava na izbore.«

B)

1. Na te Zamlićeve rijeći Spinčić je odgovorio svojim dugim pismom od 2. lipnja, u kojem je podrobno ocrtao svoje stajalište prema uroti i njenim posljedicama.

Odmah na početku precizira misao koje se, zapravo, drži do kraja pisma: »Zrinjski i Frankopan to su zaista obitelji hrvatske najslavnije. Junake iz tih obiteljih nahađamo u svakoj znamenitijoj bitci za hrvatsku slobodu. I onaj, koj nebi te obitelji za prve ćenio, taj ili nezna pověsti — a onda sram ga budi, ili je neće znati — onda je hudoban. —«

Ove su rijeći vrlo važne za cjelokupno Spinčićevo stajalište prema problematici oko urote. Za njega su imena ovih obitelji jedan od sinonima za hrvatsko nacionalno osjećanje, a oživljavanje njihove uspomene istodobno posmatra i kao mogućnost da se utjeće na svijest hrvatskog naroda; u tome se Spinčić potpuno slaže s mišljenjem Zamlića.

Međutim, upravo dvijestota godišnjica neuspjeha urote nametala je Spinčiću potrebu da pokuša objasniti ponešto ne samo primaocu pisma, kojem nije bilo jasno zašto narodnjaćka javnost u Hrvatskoj nije pri tom življe sudjelovala, nego i — sebi. Spinčiću je, doduše, jasno da je obje obitelji svako »ćenio i ćeni jih unutra u svojoj duši u svom srdcu.« Mećutim, iako se pružila izvanredna prilika da se i narod aktivira, da sjećanjem na urotu zrinsko-

²¹ »10. Govor Spinčićev, lepju impressio ni mogao učiniti. Već krat se morao ostaviti jer su pleskali s rukami i kricali tako jest, tako liepe sententie, tako epressivno govorio. Svi su jedan drugoga za njega pitali« (AH ROVS, kut. 63, sv. 1871, br. 1—73, pismo 34).

²² Andrej Gabršček, Goriški Slovenci. Narodne, kulturne, politićne in gospodarske crtice I, od leta 1830. do 1900. Ljubljana 1932, 152, Vjekoslav Spinčić in goriški Slovenci. Istra V, 24, Zagreb, 16. VI 1933, i Spinčić in Slovenci. I. izd., 26, 30. VI.

-frankopansku oživi i svoje težnje za slobodom, za nezavisnošću, Narodna stranka sve te elemente nije iskoristila u predizbornoj kampanji 1871, premda bi joj to bilo, bez sumnje, doista pomoglo.

I Zamlić je tako mislio, što se može vidjeti iz zadnjeg dijela rečenice u njegovu pismu od 15. svibnja; on odmah i nastavlja — započinjući nov odlomak: »Sutrašnji dan prem znamenit i odlučan bit će ne samo za Hrvatsku nego za sve Jugoslovene. Spasio Višnji junačku Hrvatsku od sramotne propasti, koja joj preći ako magjaroni zadobe većinu. — Znaličan sam, što će uzradit narodnjaci, koji u sabor dođu, hoćeli ih veće biti za svezu sa Magjari, ili veće proti svakoj svezu s tom turskom bratjom.«

Naime, to je doba Rauchova pada i velike pobjede Narodne stranke na saborskim izborima u svibnju mjesecu,²³ što su i istarski Hrvati oduševljeno pozdravili.²⁴ Dakako, Spinčić nije mogao znati da je Rački već 27. siječnja pisao Strossmayeru: »Svraćam Vašu pozornost na novo otkrivene pjesme kneza Franje K. Frankopana, kojih sam četiri priobćio u 3. broju 'Vienca'. Gledat ćemo, da se 30. travnja ovdje i po domovini proslavi. O tom drugi put.«²⁵ Doduše, Spinčić je mogao znati da je Strossmayer Račkom dao potreban novac da potraži i dâ prepisati u Beču i drugdje izvorne spise vezane uz urotu, jer je to bilo najavljeno i u »Viencu« i u »Braniku«;²⁶ nije mu moralo biti poznato da je Rački isticao kako je potrebno te spise tiskati ne samo jer se zna »koliko će ova akta učeni svijet zanimati« nego da je isticao kako je i »u našem interesu da se ona ove godine na uspomenu događaja prije 200 godina štampaju.«²⁷ Međutim, iako je Rački pisao Strossmayeru: »Ovdje ćemo svakako 30. travnja proslaviti«, do većih vanjskih manifestacija Narodne stranke ipak nije došlo,²⁸ čak je i »Naša Sloga«, list istarsko-otočkih Hrvata, samo oprezno najavila proslavu godišnjice u Hrvatskoj, ne pišući više o njoj ništa.²⁹

²³ Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Šepić, Povijest hrvatskog naroda 1860—1914, Zagreb 1968, 47.

²⁴ Naša Sloga II, 9, 1. V 1871, objavila je izborni proglas — »Dvie rieči izbiračem u hrvatski sabor« — i popis kandidata što ih »Narodna opozicija u Hrvatskoj i Slavoniji preporučuje građanom i seoskim izbornikom...«; u daljim brojevima su izbori i izborni rezultati komentirani u više većih i manjih napisa.

²⁵ Ferdo Šišić, Korespondencija Rački-Strossmayer I, Zagreb 1928, str. 128. — Rački je već 5. kolovoza 1870. radio u tajnom državnom arhivu u Beču (isto, 109).

²⁶ Vienac III, 17, Zagreb 1871; Branik I, 35, Sisak, 6. V 1871.

²⁷ Šišić, n. dj., str. 129., usp., i 130 i 134. Rački je mislio »da će se početi štampati u svibnju ili najkašnje u lipnju« 1871 (134; v. i str. 220); zbog obimna posla »Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana« objavljene su 1873. s posvetom: »Prigodom dviestogodišnjice uspomene događaja dne 30. travnja 1671« (o ovom djelu v. Jaroslav Šidak, Urota zrinško-frankopanska kao historiografski problem, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 2, Zagreb 1972, str. 9, 10 i 11, i Urota zrinško-frankopanska kao problem znanstvenog istraživanja, Kaj IV, 9, 1971, str. 5—6).

²⁸ U Hrvatskoj (I, 20, 14. 1871) pisalo je da su u Karlovcu narodnjaci htjeli proslaviti dan Zrinskih i Frankopana, ali da je iz Zagreba stigao »vjetar« i sve raspuhnuo »jer bi veli to bila demonstracija proti samih sebi — nar. — 'liberalnoj' stranki i prem kralju«. I u slijedećem se broju Hervatske (, 21. V) govori kako su slavoserbi u karlovačkom kraju željeli slaviti, ali nisu smjeli pa su odustali. — Vjerojatno ima nešto istine u zagrebačkom »vjetru«, jer e Rački još 21. veljače pisao Strossmayeru: »Ovdje ćemo svakako 30. travnja proslaviti« (Šišić, n. dj., 130), dakle, odluka da se ne slavi pala je u zadnji čas.

²⁹ (Grofovah Zrinovića i Frankopana), tin hrvatskih junakah i mučenikah, proslavit će se uspomem koncem ovog mjeseca u cijeloj Hrvatskoj. Dana 30 Aprila

Spinčić je pokušao analizirati uzroke zbog kojih proslava nije održana, ali to nije mogao mirno učiniti. Sâm piše da je bio »veoma uzburkan« kada je vidio da organ narodnjaka — sisački »Zatočnik«, odnosno »Branik« Frankopanu i Zrinskomu nije posvetio doličnu pažnju. Očito je smatrao da je neprikladno značenju velike obljetnice da se u strankinu glasilu samo pretiska članak »Ban Petar Zrinski i knez tržaški Frane Krsto Frankopan na stratištu«, što ga je Rački ranije objavio u »Viencu«. ³⁰ A zatim je, štoviše, postao i »ljut na tu stranku«. Vjerojatno je znao za »Zatočnikov« (čini mi se, da je to jedna od prvih, ako nije čak i prva javna najava potrebe proslave) oveći članak »Dviesto godišnjica Petra Zrinskog«, čije završne riječi glase: »Svrha je ovim redkom dozvati u pamet 30. travnja 1871, kada ističe 200 godina, što je izumrla pod krvničkim mačem slavna loza Zrinskih. Drži li narod za umjestno, ljepše slave teško bi bilo naći. Kod dviestogodišnjice Petra Zrinskoga okrijepila bi se domorodna svijest živom predstavom jednoga Hrvata iz historije, koji je podnosio istu žalost, koju i mi, a daj bože u nas one stare odlučnosti i vjernosti!« ³¹ Možda su Spinčića te riječi naprosto dovele do pomisli, do uvjerenja da će Narodna stranka svečano proslaviti taj važan povijesni događaj, pa kad se to nije zbilježilo — razočaranje je bilo tim veće.

Očito je da su i tada, kao i uvijek, hrvatski bogoslovi u Gorici pažljivo pratili tijek događaja u banskoj Hrvatskoj pa su poslali i protestni brzojav, koji glasilo stranke — nije objavilo. Nije to učinio ni nakon ponovne intervencije mladića iz Gorice — kako Spinčić ističe. ³²

2. Zanimljiv je opći ton kojim Spinčić govori o Narodnoj stranci. Naime, on u čitavom pismu niti jednom riječju ne spominje pravaše niti — njemu sasvim vjerojatno poznatu — njihovu akciju oko obilježavanja obljetnice smrti Zrinskoga i Frankopana: »Hervatska« je već 2. travnja pisala o danu »kervoločne smrti Zrinovića i Frankopana«, a 9. travnja »Središnji odbor upravljajući u ime stranke prava svečanostju uspomene Zrinsko-Frankopanske« poziva na stvaranje odbora po Hrvatskoj. ³³ Spinčić isključivo piše o Narodnoj stranci, samo na nju se ljuti, ali — samo nju i opravdava što nije javno obilježila obljetnicu smrti Zrinskoga i Frankopana.

bit će upravo dviesto godinah, što bijahu oba pogubljena u bečkom Novom Mjestu (30 aprila 1671)« (II, 8, Trst, 16. IV 1871).

³⁰ Vjenac III, 17, 1871, str. 258—263; Branik I, 34, 35, 37, Sisak, 5, 6. i 9. V 1871.

³¹ Zatočnik II, 216, Sisak, 23. IX 1870.

³² Prema Hervatskoj (I, 27, 2. VII 1871) čini se da to nije bio jedini slučaj. U rubrici »Dopisi« pod naslovom »Križevci. (Naknadno k svečanosti Zrinsko-Frankopanske. — 'Branikova' lojalnost)«, izvješćuje se o lijepoj proslavi 200-godišnjice pogibije Zrinskog i Frankopana. Sredinom svibnja poslat je »Braniku« opis svečanosti, ali on nije bio objavljen. Križevčani su pomislili da njihov dopis nije objavljen zbog obilnog materijala u vezi s izborima itd., ali zapravo je bilo ovako: »Vi ste natuknuli, da se je bojalo 'biti nelojalnim naprama Beču', pak stoga se onako mimošlo 30. travnja. Iskreno budi rečeno, sumjali smo i mi onda mnogi tako, nu poverovati posve ipak nehtedosmo, ali sada sadnja sumnja izčezava, a 'Branik' i njegovi gube poverenje.«

³³ Hervatska I, 14 i 17, 2. i 9. IV 1871.

Da li je razlog tome bio Spinčićev sugovornik, koji je, barem sudeći po citiranim riječima, bio pristalica Narodne stranke, pa ga Spinčić nije htio povrijediti? Čini mi se vjerojatnijim da je Spinčić u tim trenucima, tada — u prvoj polovini 1871. — bio više naklonjen Narodnoj stranci nego pravašima, a to bi za nas bilo dosta važno otkriće. Spinčić gotovo izrijeком daje na znanje da je on zapravo tada nosio u sebi ideje Narodne stranke, kada, ojađen u prvi mah njenom pasivnošću, izjavljuje: »i skoro skoro da nisam se u misli od nje odcépio«. Međutim, on se trgnuo, svjestan da u datoj situaciji stranka iz čisto taktičkih razloga nije mogla istupiti — ako je htjela i dalje uspješno razvijati svoju djelatnost i sačuvati sebe za pogodniji politički trenutak — te predbacuje sebi: »... ti ćeš odsuđivati te znamenite muževe, kojih nisi vrédan réšiti postol na nogah njihovih.«

Podatak o Spinčićevu stajalištu 1871. mogao bi nas navesti na misao kako bi nedavna tristota godišnjica urote mogla biti prilika da se potakne i istraživanje o stvarnim počecima razdvajanja hrvatskog pokreta u Istri i na Kvarnerskim otocima u dva pravca, pokreta u kojem jedni temelje svoj rad na idejnim koncepcijama Strossmayera, a drugi na idejama Starčevića.

Naime, uobičajeno je mišljenje kako pravaštvo prodire u Istru i na Kvarnerske otoke s pojavom mlađih naraštaja, koji 80-ih godina preuzimaju u svoje ruke vodstvo političkog pokreta. To je pojava generacije mladića koji više nisu bili isključivo svećenici kao dotada, već je među njima bilo i pravnika, učitelja, profesora, medicinara, itd.³⁴ No, sudeći po ovom Spinčićevu pismu iz 1871, kao i po pismu Vinka Zamlića, ni Spinčić ni Zamlić tada još nisu pravaši, iako su sudjelovali s priložima u kalendaru »Istran« za 1870, koji obilježava najočitiji prodor mladih i koji je intoniran Lagnjinom uvodnom pjesmom u pravaškom duhu,³⁵ za razliku od kalendara za 1869. koji je koncipiran u slavenskom i jugoslavenskom duhu.³⁶

S druge strane, nije na odmet spomenuti da je iste godine osnovana prva hrvatska čitaonica na Kvarnerskim otocima, u Vrbniku na otoku Krku. Bila je to treća po redu takva kulturna — a stjecajem povijesnih okolnosti i politička i gospodarska — ustanova osnovana u tadašnjoj pokrajini Istri. U nju je bio primljen kao počasni član i Strossmayer — ali ne jednoglasno, kako su bili drugi primani i kako je to inače bilo drugdje. Nije suviše spomenuti ni to da je prvi list na koji se čitaonički odbor odlučio pretplatiti — bila »Hrvatska«.³⁷

³⁴ Usp. Matko Rojnić, Vjekoslav Spinčić, Istra V, 22, Zagreb, 2. VI 1933. i Hrvatski narodni preporod u Istri, Narodno sveučilište III, 2—4, Zagreb 1957, 220; Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu kroz vjekove. Beograd 1952, 80—81 i 210—211; Ante Rubeša, Prve generacije istarskih učitelja, Riječka revija III, 3—4, 1954, 107—112.

³⁵ Petar Strčić, Stogodišnjica kalendara »Istran«. Jurina i Franina, kalendar za 1969, Rijeka 1968, 31—51.

³⁶ Isti, Kalendar »Istran« za 1870. godinu, 2. izdanje, Rijeka 1969, 33—52.

³⁷ Mihovil Bolonić-Petar Strčić, Zapisnici sjednica i skupština »Hrvatske čitaonice« u Vrbniku 1871—1929, Krk 1971, 42. — »Kerčki rodoljubi« iz Rijeke poslali su pozdravni brzojav »na banket svečanosti Zrinsko-Frankopanske u Maksimir«, koju su upričili pravaši u zagrebačkom Maksimiru (Hrvatska I, 19, 7. V 1871). Josip Gržetić Krasanin, s otoka Krka objavio je — uz obrazloženje (Redakcije?) u bilješki — već 1871. pjesmu »Za spomenik knezova Petra Zrinskoga i Franje Frankopana (pogubljenih 30. travnja 1671) (Dragoljub, Hrvatski kalendar za 1871, str. 70 (s bilješkom i na 71)).

Drugim riječima, povežavši oba ova slučaja iz g. 1871, koja samo na prvi pogled djeluju odvojeno — Spinčićev i ne baš mladih po godinama života čitaoničara u Vrbniku — razvoj pravaškog pokreta u Istri i na Kvarnerskim otocima ne bi se mogao vezivati isključivo uz pojavu mlade generacije od 70-ih godina dalje na čelu sa Spinčićem, Laginjom i Mandićem, kao što se ni razvoj koncepcija biskupa Strossmayera i njegovog kruga ne bi mogao isključivo vezati uz stariju generaciju hrvatskih preporoditelja u Istri i na Kvarnerskim otocima, kakvi su npr. bili njeni predstavnici Juraj Dobrila i Dinko Vitezić.

Ipak, što se Spinčića osobno tiče, on se tijekom 70-ih godina XIX st. pretvorio od narodnjaka u pravaša. Kada se to zbilo, može se približno odrediti. Naime, jedan od momenata u Spinčićevu kolebanju već se može vidjeti i u vezi sa stajalištem Narodne stranke prema 200-godišnjici urote, što je došlo do izražaja u spomenutom pismu Zamliću. Takva je slična kolebanja u Spinčića sigurno produbljavao Matko Laginja, što se osobito vidi po njegovu pismu koje je Spinčić uputio iz Rijeke 5. ožujka 1870. U listu je kratko, ali vrlo slikovito opisao sve tri tadašnje hrvatske stranke i svim se srcem zalagao da dokaže prednost Stranke prava: »Dakle vidiš dobro, da moraš biti sljedbenik stranke prava, ako hoćeš biti istarski Hrvat«. ³⁸

Laginjin obrazlaganja i uvjeravanja moralo je biti i u drugim prilikama, u osobnim susretima, ali što je zapravo presudno utjecalo na promjenu Spinčićeva stranačkog stajališta — za sada još ne znamo. Činjenica jest da je Viktor Car Emin, jedan od mlađih Spinčićevih prijatelja i suradnika, u nekrologu Spinčiću 1933. pisao da je on već 1874. bio pravaš: »Prigodom otvorenja hrvatskog sveučilišta našao se i on u Zagrebu, kao tvrd stekliš. Biskup Strossmayer prolazi dvoranom sa svojom sjajnom pratnjom. Svi se dižu, samo Spinčićev stô se ne miče. Znak onog vremena!...« ³⁹

3. Opravdavajući postupak Narodne stranke Spinčić smatra da bi svaka svečanost bila naprosto politički štetna za hrvatski nacionalni pokret, ⁴⁰ jasno razlikujući dva elementa: »30. travnja god. 1871. slavilo se dvostruko slavje: obitelji Zrinjsku i Frankopansku a drugo Petra Zrinjskoga i Franja Frankopana zadnje iz tih obitelji.«

Ovo i jest jedan od osnovnih Spinčićevih problema: razdvojiti značenje obitelji Zrinskih i Frankopana od osobnog udjela Petra i Franje Krste. Po njemu, obitelji su nosioci nacionalnog značenja, ali se spomenovanje 1871.

³⁸ AH ROVS, kut. 63, sv. 1870, pismo 7.

³⁹ Viktor Car Emin, Život i rad Vjekoslava Spinčića, Istra V, 22, Zagreb, 2. VI 1933.

⁴⁰ V. bilj. 28. — Župnik u Bečkom Novom Mjestu Zauer poslao je na početku 1874. Strossmayeru fotografiju kapele u kojoj su bili pokopani Petar Zrinski i Franjo Krsto Frankopan. Strossmayer je fotografiju i Zauerovo pismo poslao Račkom s riječima: »Upotrijebite ih u našem 'Viencu', ako Vam je volja. Ja ne znam, ne bi li se imalo pokušati, da se ta dva tjelesa prenesu u Zagreb i da se u crkvi stolnoj sahrane. Obitelji te bile su stare i za naš narod velezaslužne. Mi smo to njima dužni. Difikulteta se ne bojmo. Ja bi stvar prvi pokrenuo, to jest, ja bi zgodnom prilikom sam s Carem govorio. Što vi o vome mislite?« (Šišić, n. dj., 280). No, Rački je samo uzgred, vrlo kratko reagirao: »Glede prenesenja ostanaka naših mučenika, Petra Zrinskoga i Fr. Frankopana, mislim, da se ovo pitanje može odgoditi na zgodnije vrijeme« (isto, 284).

nije moglo na taj način razdvojiti. Zbog toga je svjestan da u tom trenutku nije bilo moguće izdvojiti dvojicu urotnika iz kompleksa obitelji, te da se nije moglo komemorirati samo obitelji Zrinskih i Frankopana, njihov nestanak; obje obitelji inače ne mogu biti zorne dvoru u cjelini, jer su toliko zaslužne za samu carsku obitelj, a, uostalom, zaslužni su bili čak i obojica urotnika. Međutim, treba imati na umu da nikakve zasluge nije dvor htio uzeti u obzir niti onda kada se radilo o glavama urotnika i kada ih je osudio na smrt. Spinčić razmišlja: kao što nije mogao dvor prijeći preko same urote, tako ni sadašnja vlada ne bi mogla prijeći preko spomenovanja, jer bi uzela u obzir samo to da su Zrinski i Frankopan bili urotnici, urotnici proti caru i kralju, dakle, vlasti koja je oličena u toj osobi.⁴¹

4. U vezi s ovim potrebno je ukazati najprije na jedan problem koji nije samo Spinčićev i s kojim nisu, po svemu sudeći, načistu mnogi ni danas. Spinčić je pokazao pošten trud pokušavajući shvatiti prave uzroke urote, njezin tok i ponašanje glavnih sudionika, on je pokušao razjasniti pitanje svojevoljnog odlaska Petra Zrinskoga i Frane Krsta Frankopana u Beč.

Spinčić smatra da je vlada krivo učinila kada je imenovala Herbersteina karlovačkim generalom, zapostavivši pri tom Zrinskoga i njegove zasluge. Spinčić piše: »istina da su bile našem narodu tako svetinje potlačene, da nije se jih moglo osloboditi nego krvju; istina da su mu zadanu vëru prelomili Turci, Francuzi i Poljaci; istina da su Zrinski i Frankopan teško čutili sve nevolje našega naroda, te su se za to digli na junačke noge...«⁴²

Ali sada Spinčić dolazi na temeljni moment, na ono što se rjeđe čuje u naših pisaca — bilo stručnjaka ili publicista. Naime, Spinčić otvoreno kaže: »Ja Petra i Frana ne čislam kao junake«, ali on ide još i dalje, pa kaže da uzima Zrinskoga i Frankopana »kao strastvene ljude kao sanguinike, koji su nerazmisliv stvari dobro, bacili svoj narod u pogibëo, koji su učinili (nerazborito; dodano, P. S.) da se je mnoga majka u crno zavila, da se je mnoga sestrica rascvilila, da je mnoga udova zakukala, a bez ikakve koristi, dapače za to veću nevolju za to veće potlačenje hrvatskog naroda, hrvatskih pravíc.«

Spinčić nije mogao imati pri ruci mnogo literature o slučaju urotnika. Svoje je zaključke mogao izvesti iz tekstova koji su objavljeni 1870. i 1871, te iz spominjanog Lopašićeva članka iz 1861, prvog takva osvrta u hrvatskoj historiografiji na »okletvu i okletnike«. No, ako je literature i bilo više, onda su to bila izdanja koja su govorila o njima kao o izdajicama, o vlasteli koja se pobunila protiv zakonitog vladara; a i Lopašić je »osudio urotu kao nepromišljeni i po narod štetan čin, ali je istakao i 'narodnu sviest' Petrovu kao mogući poticaj za tu djelatnost.«⁴³ Ipak, Spinčić promišljeno ostaje pri svom stajalištu i ponavlja svoju misao: kad su se već »digli na junačke noge«,

⁴¹ Hrvatska je (I, 17, 23. IV 1871) ocjenjivala drukčije: »Danas se ni vlade neuztežu, ako ne povlađivati, a ono bar ne prečiti dan slavljenja uspomene velikih naših mučenikah« (spacionirano u tekstu).

⁴² Johann Joseph Herberstein postavljen je 3. lipnja 1669. za karlovačkog generala; ovo postavljanje »dalo je Petru Zrinskom posljednji odlučni poticaj za njegovu urotu« (Jaroslav Šidak, Herberstein, Johann Joseph. Enciklopedija Jugoslavije 3, Zagreb 1958, 671).

⁴³ Jaroslav Šidak, Moja završna riječ o odnosu P. Zrinskoga prema kmetovima u doba urote (1870). Jugoslavenski istorijski časopis 1, Beograd 1965, 92. — Temeljit osvrt na povijesnu literaturu i Lopašićev tekst dao je Jaroslav Šidak u radovima spomenutim u bilj. 27.

onda su u svojoj nakani morali i ustrajati. Ali, »nisu oni u svojoj odluci ustrajali« uzvikuje Spinčić; ove posljednje riječi podcrtava i zbog njih je posebno ogorčen.

Prvi udarac generala Spankaua⁴⁴ pokolebao je urotnike, i oni su odmah odjurili u Beč da u kralja izmole milost. Spinčić pita: »Zar je junački prositi milost onoga, na koga si prije ustao da ga naučiš pameti?« Kakvog je onda imalo smisla uopće započinjati akciju? Ili naprosto nisu imali uzroka da se pobune — a to Spinčić odmah odbija, jer mu je bilo poznato da je uzroka bilo — ili su se, jednom pobunjeni, morali i ponijeti kako treba: »... kao pravi junaci dok jim je na ramenu glave nikad ne bi bili sméli odustati od započetâ čina, nego poput Nikole Sigetskog boriti se za smrt slavnu«. Umjesto toga, oni su odjurili moliti milost upravo od onoga na koga su se bili podigli, kao da kažu: »Slabo smo učinili, sagrašili smo, jer smo se borili za bolje svoga naroda.« I Spinčić odlučno zaključuje: Zrinski i Frankopan narodni junaci — nisu.

5. Spinčić je cijelog života pokazivao dosta realizma u svojim postupcima, mnogo više nego neki drugi politički, gospodarski i kulturno-prosvjetni odličnici među Hrvatima Istre i Kvarnerskih otoka u XIX i XX stoljeću. No, on je imao i izrazito razvijeno nacionalno hrvatsko osjećanje i nije mogao samo tako, jednostavno, prići razjašnjavanju postupaka Zrinskoga i Frankopana. Za njega — u prvi mah neshvatljiv — čin ove dvojice ljudi dobiva i neka psihološka i objektivna opravdanja. Njemu nije izmaklo da su Zrinskog napustili i Turci, i Francuzi, i Poljaci, koji su mu, kako on kaže, »zadanu vèru prelomili.«

Druga jedna važna — taj put stvarna — činjenica također upada u oči: ako Zrinskog i Frankopana nije spreman proglasiti narodnim junacima, Spinčić bi ih »rađe pribrojio k crkvenim junakom, k mučenicom, k svetcem«, pa, ovu riječ, štoviše, potcrtava.⁴⁵ Pri tom je za nj značajna jedna posve psihološka komponenta. Svoje zadnje dane proveli su Petar i Franjo Krsto, na neki način, u punoj kršćanskoj skrušenosti, u društvu s nekoliko kapucina, a takav, svetački, duh potvrđuje i zadnje Petrovo pismo Katarini.

I sada, intimni Spinčić i njegovo osjećanje nacionalne pravde (jer ipak se radi o Zrinskim i Frankopanima — koji nemalo znače za Hrvatsku, koji se nisu od početka pokazali nesposobnim i nespremnim za pobunu) pokušava naći psihološko opravdanje za Petra i Franja Krstu, koji su se mogli posljednjih dana urote pokolebati pred jednim moralnim pitanjem: može li se čovjek do kraja suprostaviti suverenosti koji je Bogom potvrđen, a »ono što Bog potvrdi toga čovèk, toga ljudstvo razoriti ne može, ne smè«. Prema tome, Spinčić postavlja pitanje, nisu li Zrinski i Frankopan o tiraninu iznad sebe mogli — kako on piše — i na ovaj način misliti: »Mi (ga — precrtano; P. S.) moramo podnašati njegova nečovečja dèla, kojim smo većinom sami krivi, koja na nas Bog pošalje radi opačin naših« i nisu li, najzad, zapravo zbog toga prignuli glave.

⁴⁴ Paris Spankau je 12. IV 1670. prešao Dravu, a idući je dan provalio u Medimurje. Ferdo Šišić, Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine. U: Posljednji Zrinski i Frankopani, Zagreb 1908, 96.

⁴⁵ Hervatska (I, 14, 2. IV 1871) ima oveći članak: »Naši mučenicici«.

Dakako da su sve te misli bile protivne Starčevićim; on je, 1878. u nacrtu adrese istaknuo »da milost božja i Promisao samo s narodima brani pravedne, a ruši nepravedne vladare«. ⁴⁶ Ali, Spinčić ima u tom trenutku drugi cilj; vlastito osvjetljenje problema pomaže mu da, za sebe i druge, ova dva urotnika postavi na mjesta vrijedna sjećanja.

Isto bi tako, kako je već spomenuto, mogla biti važna i druga psihološka komponenta. Spinčić obojicu urotnika smatra sangvinicima, strastvenim i naglih ljudima, pa nisu li onda, po njemu, i njihova nepromišljenost i nedostatak hladne razboritosti uzrok konačnom slomu?

6. U svakom slučaju, Spinčić ističe da je bio i da jest za to da se 30. travnja slavi kao dan velikoga nacionalnog značenja. Ako se narod pripravlja »kako bi krvnikom žao u sramotu vratio«, onda je taj nadnevak dovoljan poticaj da se pristupi djelu. Ako i nisu najvažniji Petar i Franjo Krsto, važno je mnogo čega drugog. Postoje i drugi Zrinski i Frankopani, očigledan je zator tih dviju hrvatskih obitelji, očigledne tragedije Katarine, Ivana Antuna i Orfea, po Spinčiću posljednjih potomaka Zrinskih i Frankopana, očigledna nepravda nanesena cijelom hrvatskom narodu. I zato Spinčić, uzimajući tu obljetnicu kao godišnjicu svih Zrinskih i Frankopana, kao obljetnicu stradanja cijelog hrvatskog naroda, nimalo kršćanski i svećenički poziva na osvetu, navodeći poimence osvetu za Petra i Franju, za Katarinu, za Orfea i Ivana, osvetu u ime hrvatskog naroda, jer osvetu je zaslužio carski dvor koji se pokazao ne samo najnepravednijim već i krvoločnim.

Kako provesti tu osvetu, kojim putovima i na koji je način izvršiti — Spinčić ne kaže.

7. Godina 1870. kao dvjestogodišnjica kraja urote i 1871. kao godina smrti Zrinskog i Frankopana bile su pravi trenutak za oživljavanje uspomene na Bečko Novo Mjesto, na čitavu urotu. Urotnici su — osobito uz pomoć izdanja Račkog i kroz pravaške akcije — postali mučenici i samo borci za svoju domovinu, žrtve stranaca. ⁴⁷ Takva je slika izvanredno odgovarala političkim prilikama u kojima su se tada Hrvati našli. Osnovni potez takva jednostranog političkog portreta nabacio je Strossmayer u pismu Juliju Jankoviću već u početku 1860, ⁴⁸ skicirao ga je, dalje, iste godine, i Ante Starčević u »Pozoru«, u osvrtu na Barčićevu brošuru, a on ga je i dopunio u saborskim govorima 1861. i 1866. ⁴⁹ Slikanje portreta raslo je od 1870—71. do kulta u 90-im godinama i njegova konačnog učvršćenja u Eugena Kumičića. ⁵⁰

Mladi je Spinčić u cijelom tom procesu zauzeo mjesto pomalo po strani. Imao je osobne hrabrosti da izrekne svoj sud, bez mitologiziranja, ali istodobno je, potaknut snažnim hrvatskim osjećajem, istakao nacionalnu misao i nastojao utvrditi koje su to i koliko prave narodne povijesne vrijednosti, u ovom slučaju obitelji Zrinskih i Frankopana, djelovanje njihovo pred zator, sam njihov kraj i posljedice tog kraja za hrvatski narod.

⁴⁶ Ante Starčević, *Politički spisi*, Zagreb 1971, 290.

⁴⁷ Cijeli je niz članaka objavljen 1870—71. u listovima i drugim izdanjima.

⁴⁸ Šidak, *Moja završna riječ*, 92: usp. i njegove radove spomenute u bilj. 27.

⁴⁹ *Pozor* 73, 28. XII 1860, i *Politički spisi*, 120 i 147; usp. i radove J. Šidaka, spomenute u bilj. 27.

⁵⁰ Antun Barac, *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*. Zagreb-Rijeka 1968, 311; Šicel, n. dj., na više mjesta.

Mili mi sestriću!

Zrinski i Frankopan to su zaista obitelji hrvatske najslavnije. Junake iz tih obitelji nahadamo u svakoj znamenitijoj bitci za hrvatsku slobodu. I onaj, koj nebi te obitelji za prve čenio, taj ili nezna pověsti — a onda sram ga budi, ili je neće znati — onda je hudoban. — Dvě sto je jur godin što su s našeg obzorja sašle te sjajne zvězde, dvě sto je godin, al i posle dvě sto slavi jih naš narod i pripravlja se kako bi krvnikom žao u sramotu vratio. Istina da se nije lětos mnogo pokazalo izvanjski štovanje napram tim obteljim, al za to je svako jih čenio i čeni jih unutra u svojoj duši u svom srdcu. Izvanjski pokazati to slavje mnogi su bili preprčeni a tako i narodna hrvatska stranka. Tebi se čini da bi bila to priprava za izbor. Na prvi pogled čini se i meni to, jer tēm činom probudio bi se narod, spomenuo bi se slave svoje, spomenuo težnje za slobodom za neodvisnostju, pa bi izabrao takove muževe, koji bi se za te svete stvari borili. — A promisliv dublje tu stvar ne slažem se s tobom. Jer što onda s saborom, što s sabornici, što s narodnom hrvatskim? —

30. travnja god. 1871. slavilo se dvostruko slavlje: obitelji Zrinjski i Frankopansku a drugo Petra Zrinjskoga i Franja Frankopana zadnje iz tih obitelji. Obitelji kao takove ne mogu biti zazorne carskoj obitelji, al zadnja dva potomka zaista jesu jer su umrla kao urotnika proti caru da rečem kralju, t. j. vladi.

Metnimo da bi (jih — precrtano; P. S.) bila narodna stranka to slavje externirala. Kako bi bila to vlada tumačila? Ne bi se bila ona spomenula na vėrnost i podanost tih obitelji, na mnoge zasluge, koje su si stekle, nebi se bila spomenula na vėrnost i podanost Petra i Franja, na njihove zasluge prama kralju do pod konac svojega života, kako se nije spomenula niti onda kad jih na smrt odsudila, nego bi se spomenula jedino urote, koju su oni bili osnovali, te bi bila narodnu stranku potvorila kao rovarsku, kao izdajničku, i nastojala ju zatrti posvema. Sabor izabran bio bi zaista raspušten, poglavice narodne stranke odsuđeni, čeloj bi stranci bile ruke zavezane, ili najbolje što bi se bilo moglo dogoditi bila bi bitka, prolitje krvi, koje svakako nije dobro, koje moramo odnesti za najveću silu, kad se već drugčije pomoći ne možemo. — Narodnoj je dakle stranci dvoje bilo možno učiniti: — o tom nisam još ništa čitao, to su moja razmatranja; da imam vrėmena bi ti jih i nadalje raztumačio, ali zadovo (lji — nedostaje; P. S.) se sada tēm — : ili jih proslaviti, pa tim sama sebi grob izkopati a hrvatsku krv na potoke prolėvati ili jih ne proslaviti, pa onda zatajiti u sebi svoje čuvstvo, zakopati ono u dublinu srdca, te sahraniti za bolja vrėmena, za vrėmena, u kojih nam se ne bude boriti za život ili smrt, nego u kojih nam se bude boriti za veću ili manju slavu našega naroda. Ja predpostavljam ovo drugo i za to povlađivam način dėlovanja narodne stranke. Tako nisam činio ni mislio odmah. Ja sam bio prvih dān, kad sam vidio da nije (no — precrtano! P. S.) organ narodne stranke ni jednoga članka napisao za te naše svetce, kad je u *podlistak* postavio »Zrinjski i Frankopan na stratištu« sastavak Račkov iz Vėnca, kad nije dva put opomenut našega telegrama o tom u svom listu tiskati htěo, veoma uzburkan, dapače ljut na tu stranku i već skoro da nisam se u misli od nje odčepao. Al malo kasnije karao sam sam sebe: Kukavico jedna, ti ćeš odsuđivati tu stranku, ti ćeš odsuđivati te znamenite muževe, kojih nisi vrėdan rěšiti postól na nogah njihovih. Znamenitih ima da u narodnoj stranci mužev pa lahko mogoh na to doći da nije ona svečanosti izvanjske propustila bez uzroka. Taj sam mišlju našao i tebi ga prvomu priopćio. Al je još nešto na što sam došao. Ja Petra i Franja ne čislam kao junake, nego kao strastvene ljude kao sanguinike, koji su nerazmisliv stvari dobro, bacili svoj narod u pogiběo, koji su učinili (nerazborito — dodano; P. S.) da se je mnoga majka u crno zavila, da se je mnoga sestra razcvilila, da je mnoga udova zakukala, a bez ikakve koristi dapače za to veću nevolju za to veće potlačenje hrvatskoga naroda hrvatskih pravíc.

Istina da se je krivo učinilo kad se je Herbersteina učinilo generalom karlovačkim, a zanemarilo zasluge Zrinjskoga; istina da su bila našem narodu tako svetine potlačene, da nije se jih moglo osloboditi nego krvju; istina da su mu zadanu vëru prelomili Turci, Francuzi i Poljaci; istina da su Zrinjski i Frankopan teško ćutili sve nevolje našega naroda (al — precrtano; P. S.), te su se za to digli na junačke noge, al je također istina da nisu ONI U SVOJOJ ODLUCI UZTRAJALI, da su naglo nerazborito bacili u pogibëo sebe i svoj narod jer su prvi put nadvladani od Spankavija odmah se preobukli, i gledali pobëći u Beč gdje bi cara za milost prosili. Zar je junački prositi milost onoga, na koga si prije ustao da ga naučiš pameti? Zrinjski i drug mu ili nisu imali uzroka ustati na kralja (ćemu nam protivno povëst svëdoći — precrtano, op. P. S.), što jim se nebi moglo nikako odobriti ili su imali uzroka (kako su ga i zbilja imali) a onda kao pravi junaci dok jim je na ramenu glave nikad ne bi bili smëli odustati od započetâ čina, nego poput Nikole Sigetskoga boriti se za smrt slavnu. Toga oni učinili (ne — precrtano; P. S.) nisu dapaće onoga istoga su išli oprošćenje pitati, na koga su prije navalili, kao da bi rekli: »Slabo smo učinili, sagrëšili smo, jer smo se borili za bolje svoga naroda.« Oni dakle po mom mnënju narodni junaci nisu. Ja bih jih rađe pribrojio k crkvenim junacima, k mućenikom, k *svetcem*.

Moral nas ući da se proti tiranu ustavno izabranom nësmë oružja dignuti, jer on jednom izabran na koj mu drago način potvrđen biva od Boga, a ono što Bog potvrdi toga ćovëk, toga ljudstvo razoriti ne može, ne smë. Mi (ga — precrtano; P. S.) moramo podnašati njegova nećovëčja dëla, kojim smo većinom sami krivi, koja na nas Bog pošalje radi opaćin naših. Možda su i Zrinjski i Frankopan tako mislëli kasnije kad su kralja za milost prosili, a onda su zaista po svetaćku radili. (Bolje — precrtano; P. S.)

Bolje još potvrđuje se moja misao, ako pogledamo kako su oni zadnje dneve života svoga sproveli. Zbilja kao svetcu. Imali su nëkoliko kapucinov, koji su jih izpovëdëli, molili su po ćeo dan, a Zrinjski nije tri dana ništa ni pokušio. A iz pisma Petrova svojoj Katici neviri li svetaćki duh?

Rađe bi ja Katarinu slavio kao junaka koja je po (svom — precrtano, op. P. S.) muža si i brata si bëgu branila junaćki Ćakovac, pa bi ju onda proslavio godine 1873., kada bude dvë sto godin, da je ona u nevoljah, koje nebi bio svladati mogao ni najveći junak (po — precrtano; P. S.), nesretno poginula. Rađe bi ja slavje slavio god. 1888. kada je umro Ivan Antun Zrinjski ZADNJI potomak te obitelji i onda negdë na koncu ovoga vëka kad je umro Orfeo zadnji potomak Frankopanske obitelji. Te bi velju rađe slavio bi li se gledalo osobu koju se slavi, al jer ja naziram glavno slavje u tom da se proslave dvë naše najzaslućnije obitelji da se tëm probudi u svakoga nas duh osvëte, za to sam bio i jesam za proslavjenje 30. travnja. Taj (je — precrtano; P. S.) bo dan učinjen jest početak razorenja dvëh teh slavneh obiteljih. Taj dan pokazao se je carski dvor najnepravednijim, dâ krvoćloćnim prama tëm dvëm obiteljim. Osvetit se tomu ćinu moramo. Osvetit se moramo nepravici, koja je najprije nanešena Petru i Franju; (onda I — precrtano; P. S.) osvëtit moramo Katarinu, kojoj su bili krivi da su joj se moždani smëšali; osvëtit moramo Ivana Antuna, koj je pošto su mu ime promënili u »Gnade« (milost) kroz 17 godin ćamio među dva crna zida a onda nesretno umro. Osvetit se napokon moramo (proti — precrtano; P. S.) nepravici koja je nanešena slavnoj Zrinjskoj i Frankopanskoj obitelji, koja je nanešena ćelomu hrvatskomu narodu. —

Teh mislih nisam još nikomu priobćio; priobćujem jih tebi, željnomu nauka, ne da se što iz njih naučiš, nego da me popraviš, gdë sam se u sudu prenaglio.

Strěš te pozdravlja. Ja i Franki⁵¹ bili smo u duhovskih blagdanah u Kanalu. Drugi blagdan išli smo put Kobarida. Vidio sam Uče, Tomin (a onda drugi dan i u njem bio) a u večer prispěo u Kobarid. Tu je bila zabava. Igrale su se dvě igre, pěvale pěsme i deklamiralo se. Tamo se može reći da je čitaonica narodna (još mlada) jer su većinom kmeti članovi. A zabavi ne učestvuju sama gospoda kao u Kastvu, nego i prosti ljudi, svako koj ulazninu (mal novac) plati.⁵² Sve je tamo probudio (Simon — dodano mnogo kasnije olovkom, op. P. S.) Gregorčić tebi za stalno poznat kao vrl muž. — U opće čitaonice ovuda nisu za zabavljat članove, nego za prosvětjivat narod, dočim je kod nas obratno.

Spinčić hoće ti prodikat za mladu misu, budeš li mu na dobu za to pisao.⁵³

Za koledar znati ćeš štogod po Baštijanu; sada još nisam na čistu, te ti ne mogu ništa stalna kazati. Pišem na sve kraje, nū mi se čini nije pomoći nigdē. Neka bude još ove dvě godine — da se poslužim besědami Derenčinovimi — kako mu drago, kad budem ja sām svoj, koleda mi Istarski ne propadē. —⁵⁴

Ti si učinio ověh dān vez vėčni. Na težku si se službu obavezao, al s pomoću božjom nadvladati budeš sve poteškoće što ti jih ta služba nanaša. Bog je jedini koj ti bude uvěk u pomoć, uzufaš li nanj. Sretan bio u svom novom stališu. Pozdravi, molju te Brozovića, Brzendu, Bukovca i druge.

Primi bratimski poljubac od

(sestrića ti — precrtano i dodano,
op. P. S. — pogrešio)
bratića ti
Vėkoslava

Gorica 2/6 71.

⁵¹ Možda dr Anton Franki, kasnije prof. Teološkog fakulteta u Zagrebu i župnik-dekan u Omišlju.

⁵² Pored one u Rijeci (Drago Gervais, Narodna čitaonica u Rijeci, zbornik Rijeka, Zagreb 1953, 460), i susjedna kastavska »Čitalnica« (osnovana 1866) bila e ekskluzivnog tipa; 1869. odbijen je pismeni zahtjev 11-orice kastavskih mladića da budu primljeni u »Čitalnicu« (Vinko Rubeša, Spomenica dvadesetdogađnjice Hrvatske čitaonice u Kastvu. Prve hrvatske čitaonice u Istri. Trst 1892, 13). Tek 1875. dopušteno je ali srednjoškolicima i studentima »besplatno zalaziti u društvene prostorije, bilo da čitaju ili na zabave« (na i. mj. 23).

⁵³ Vjerojatno Antun Spinčić, od 1873. dalje zastupnik Istarskog sabora; bio je i župnik u Mošćenicama i Kastvu.

⁵⁴ Kalendar »Istran« — prva periodika Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka — bio je objavljen samo za god. 1869. i 1870; urednik mu je bio Slovenac Franjo Ravnik, a kada mu je Juraj Dobrila otkazao pomoć (vjerojatno zato jer je Dobrila 1870. započeo s izdavanjem petnaestodnevnik »Naša Sloga«, ostao je uzaludan pokušaj sveučilištaraca da ga izdaju (usp. bilj. 20, 36 i 37). — O »Baštijanu« usp. Petar Strčić, Mate Bastian — istarski preporoditelj, političar i pjesnik. Istarski mozaik 6, Pula 1967, 353—365. — Josip Derenčin je tada bio student u Beču.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb